

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

БУБЛЕЙНИК Людмила Василівна

Л. Бублейник

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ВІДПОВІДНИКИ
Семантико-стилістичний аспект

10.02.01 - українська мова

10.02.02 - російська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

ДНІПРОПЕТРОВСЬК - 1996

00760816 (S)

Дисертація є рукописом

Роботу виконано на кафедрі російської мови Дніпровського
державного університету імені Лесі Українки

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор М.С.Зайчонкова
доктор філологічних наук,
професор А.М.Поповський
доктор філологічних наук
Н.М.Сологуб

Провідна установа – Харківський державний університет
імені О.М.Горького

Захист відбудеться "26" лютого 1997 р. о 12 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д.03.01.16 по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних
наук у Дніпропетровському державному університеті за адресою:
320625, Дніпропетровськ – 25, пров.Науковий, 13, корп.І,
ауд.807.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "22" січня 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради

Т.С.Пристайко

Контрастивна лінгвістика визначилася як самостійна галузь наукових пошуків у 50-і рр., хоч елементи зіставного методу почали формуватися раніше, в першій третині нашого сторіччя.

Ідеї контрастивної лінгвістики було сформульовано ще в працях В.Гумбольдта, О.О.Потебні, пізніше Л.В.Щерби. Значний внесок в опрацювання її теорії було зроблено Ш.Баллі, А.Мартине, Р.Ладо. Зіставне мовознавство у своєму розвитку завдячує також дослідженням Р.О.Будагова, В.Г.Гака, А.С.Супруна, С.В.Семчинського, колективу вчених на чолі з В.М.Ярцевою.¹

Було виконано в цьому напрямку значний обсяг робіт, в яких головна увага приділялася фонетиці й граматиці як рівням з більш чіткою системною організацією. Але й лексичні співвідношення, зокрема в галузі української та російської мов, тех перебували в полі зору дослідників.

На українсько-російському матеріалі лексикологічна пробле-

¹Гумбольдт В. Язык и философия культуры. - М., 1985; Потебня А.А. Мысль и язык. - К., 1993; Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - Л., 1974; Мартине А. Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике. - Вып. III. - 1963; Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. XXV. - Контрастивная лингвистика. - М., 1989; Будагов Р.А. Человек и его язык. - М., 1974; Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. XXV. - Контрастивная лингвистика. - М., 1989; Семчинский С.В. Семантична інтерференція мов. - К., 1974; Ярцева В.Н. Контрастивная лингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь. - М., 1990 та ін.

матика розглядалася в колективних працях Інституту мовознавства імені О.О.Потебні, де вдосконалювалися теоретичні основи зіставлення та аналізувався різноманітний матеріал. Проблема тика, яка частково охоплювала внутрішньомовне зіставлення, освітлювалася О.О.Тараненком, українсько-російські співвідношення в омонімії – М.П.Кочерганом.

В.М.Манакін, продовжуючи опрацювання засад контрастивної лексикології близькоспоріднених і споріднених мов, спирається, серед інших, і на українсько-російські відповідники, передусім у конкретних іменниках.

Питання зіставної лексикології і стилістики української та російської мов знайшли відображення в роботах із методики вузівського викладання Г.П.Іжакевич, В.І.Кононенка, М.М.Пилинського, В.О.Сиротіної.¹

У цілому ж, незважаючи на наявність фундаментальних праць, що сприяють плідному розвитку теорії контрастивних досліджень і стосуються окремих сторін лексичних зв'язків української та російської мов, проблема зіставних лексикологічних досліджень, сформульована Л.А.Булаховським у середині нашого століття як злгоденна для східнослов'янських мов, лишається такою дотепер, потребуючи подальшого спеціального розгляду і багатоаспектних підходів.

Спираючися на результати, отримані на попередньому етапі розвитку контрастивної лексикології, визначаємо щодо української та російської лексики проблеми, які досліджені меншою мірою і, отже, мають стати предметом розгляду.

I

Сопоставительное исследование русского и украинского языков. - К., 1975; Функционирование русского языка в близкородственном

Важливим аспектом, який набуває останнім часом особливої актуальності у зв'язку із зростанням значущості національної проблематики, є аналіз лексичного матеріалу, спрямований на з'ясування національно-специфічного в лексиці, на відображення в мові особливостей національного світосприймання, характер мовної "картини світу". Визнання глибокої своєрідності національних мов, у кожній з яких закладено особливу систему світобачення і світоосмислення, лежало в підґрунті лінгвофілософських концепцій В.Гумбольдта і О.О.Потебні; цей погляд отримав подальший розвиток у лінгвістиці ХХ ст. Опрацювання матеріалу, покликаного з'ясувати риси мовної "картини світу", міститься в згаданих працях Інституту мовознавства імені О.О.Потебні, у Б.О.Серебренникова, В.І.Постовалової, В.М.Телії, Г.А.Уфимцевої, Ю.М.Караулова та ін. Проблеми мови і національної ментальності опрацьовуються В.М.Русанівським, національний характер в українській та російській літературах став об'єктом аналізу в праці В.Д.Нарівської з порівняльного літературознавства – напрямку досліджень, важливого і для з'ясування мовних

---

¹ язиковом оточенні. – К., 1981; Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология. – К., 1991 – роботи вийшли за ред. Г.П.Іжакевич; Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. – К., 1980; Кочерган М.П. Краткий словарь русско-украинских межъязыковых омонимов // Русск.яз. и лит. в средн.учебн.заведениях УССР. – 1991. – № 8 и посл.; Манакін В.Н. Основи контрастивної лексикології: близькородственні і родственні мови. – Київ-Кіровоград, 1994; Іжакевич Г.П. и др. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков. – К., 1980 та ін.

питань.

Водночас треба відзначити, що явища національної самобутності, особливо вагомі в лексиці, де вони характеризують склад системних угруповань і функціональні ознаки, потребують, на основі узагальнення досягнутих результатів, постановки нових завдань і залучення до аналізу широкого матеріалу.

Характеризовані аспекти обумовлюють а к т у а л ь-
н і с т ь дослідження.

Проблематика зіставного лексикологічного аналізу близькоспоріднених мов визначається специфічністю їхніх взаємовідношень. Поглиблено мають бути вивчені функціонально-семантичні розходження лексичних корелятивів у російській і українській мовах, своєрідність зв'язків між формальними /"зовнішніми"/ характеристиками слова і його значенням, тим більше показові у близькоспоріднених мовах, що вони дозволяють висвітлити на фоні загальної спільності якісь особливі семантичні ознаки, виявляючи тим самим діалектичний взаємозв'язок мови й мислення, слова й поняття, слова й предмета, репрезентуючи різні бачення й осмислення світу.

М е т а дисертації полягає у визначенні деяких типологічних особливостей у функціонально-семантичних співвідношеннях фрагментів лексичних систем української та російської мов. Головна увага зосереджується на з'ясуванні міжмовних розходжень, які виявляються на тлі загальної подібності.

Семантичні розбіжності лексичних корелятивів найчастіше є частковими – зберігається загальна значенцева їх адекватність, проте виділяються і випадки безеквівалентності, викликані лінгвістичними факторами. При цьому розглядаються специфічні властивості контекстного оточення, емоційно-екс-

пресивні і оцінні нашарування, образне застосування зіставляваних лексичних одиниць.

Загальний напрям аналізу реалізується у вирішенні таких конкретних завдань:

1/ зіставити в українській та російській мовах корелятивні лексеми за ознакою фonomорфологічного складу, засобів номінації; охарактеризувати можливий вплив "внутрішньої форми", мотиваційної ознаки слова, на його семантику, враховуючи при цьому співвідношення в зіставляваних мовах змістової структури полісемантичних слів, ієрархію в них лексико-семантичних варіантів, порівняну їхню значеннєву широту чи вузькість;

2/ з'ясувати структурні кореляції типу слово - слово чи слово - словосполучення, характеризуючи граматичні властивості в зв'язку з семантичними;

3/ встановити семантичні особливості у випадках часткової еквівалентності корелятивів, виявити семантичні ознаки, що продукують розбіжності, безеквівалентність на лексико-семантичному рівні;

4/ висвітлити можливі взаємозв'язки між змістовою навантаженістю корелятивів, широтою їхнього вживання і словотвірним потенціалом, порівнюючи склад і характер побудови лексико-словотвірних груп, компоненти яких позначають явища певного сегмента дійсності;

5/ проаналізувати корелятивні лексеми в функціонально-стилістичному аспекті; визначити їхній емоційно-оцінний, асоціативний, образний потенціал у різних типах мовлення; зіставити кореляти з огляду на їхнє меліоративне чи пеліоративне значення;

6/ виявити тенденції в розвитку фрагментів порівнюваних лексичних систем у конвергентному чи дивергентному напрямках і роль міжмовних контактів у цих процесах, які активізуються при білінгвізмі.

Основним матеріалом дослідження є лексичні одиниці української та російської мов, що за ознакою їхнього фонеморфологічного складу становлять як спільний, так і диференціальний склад і корелюються за значенням.

У контрастивному аналізі особливої ваги набуває абстрактна лексика, у формуванні значень і в міжмовній ідентифікації якої існує менше можливостей спиратися на характер самої предметної реальії, що дозволяє припускати об'єктивно виникнення більш помітних семантичних розбіжностей корелятивів. Значну частину такої лексики, обраної для аналізу в дисертації, становлять дієслова, абстрактність значень яких викликана самою їхньою частиномовною приналежністю.

Системний підхід до розгляду лексичних одиниць цього типу забезпечується врахуванням їхніх зв'язків у складі синонімічних рядів і лексико-словотвірних угруповань.

Частина лексики, що є об'єктом дослідження, розглядається у складі семантико-тематичних груп; здебільшого це слова конкретного значення: назви рослин, птахів, назви осіб, а також предметних /"речових"/ реальій.

Зважаючи на те, що у зіставленні лексики близькоспорідчених мов важливим є функціональний аспект, який виходить часто на перший план, суттєво змінюючи змістові кореляції, конкретна лексика досліджується з погляду її прагматичних властивостей в літературному і етнокультурному просторі, типових її переносних уживань та образних конотацій. Такий вибір обґрунтовується

структурою словесного образу, що у своїй вельюності спирається на конкретні лексеми, відображаючи в своєму змісті субстанцію "речовинності" в навколишньому середовищі і метафорично її переосмислюючи.

Аналізується лексика, яка належить до сучасних літературних мов, але в разі потреби залучаються діалектні паралелі, а також слова з ознаками застарілості.

Загальна кількість слів, що розглядається в роботі, – більше 400 /у розрахунку на одну з порівнюваних мов/.

Джерелами лексичного матеріалу були різножанрові словники російської та української мов – тлумачні, синонімічні, історичні, етимологічні, а також перекладні /двомовні/; різні за своєю жанрово-стильовою приналежністю тексти: художня література на зіставлюваних мовах /поезія і проза XIX і XX ст./, фольклор, публіцистика, тексти наукового стилю /літературно-критичні і філософські праці/, мова каналів масової інформації, записи усно-розмовного мовлення. Залучались тексти художніх прозаїчних перекладів з української мови на російську і з російської на українську. Було використано матеріали Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України.

Н а з а х и с т виносяться такі положення:

1/ диференціальний фонд лексики звичайно характеризується розходженнями і формального, і семантичного планів;

2/ зона амбівалентності, неоднозначних, нечітких міжмовних відповідників, що формуються часто як приблизні і існують у певному комплексі одиниць, у окремих, збільшується при переході від термінологізованих підсистем, від лексичних угруповань з упорядкованою, логізованою семантикою, до лексики емоційно-оцінної, експресивної;

3/ "внутрішня форма" різномовних корелятивів, у разі розбіжності, певним чином пов'язується і з різним набором семантичних ознак, з різними способами і шляхами розвитку полісемії; зіставлення типів мотивації виявляє в українській мові більшу репрезентованість ознак, які чіткіше виражають "антропоморфічний" характер номінації /спрямованість на найближче життєве оточення людини, виокремлення людини із довкілля, активну роль суб'єкта-особи і т.ін./;

4/ слова, конкретно мотивовані, які відрізняються від іномовної паралелі чітко усвідомлюваною, рельєфною мотиваційною ознакою, частіше характеризуються вужчим обсягом значення, меншою схильністю до розвитку вторинних, переносних ЛСВ;

5/ один із типів міжмовних лексико-семантичних кореляцій – функціональна відповідність ідіомної, національно-специфічної, спеціалізованої української лексики словам російської мови з більш узагальненим, "генералізованим" значенням; порівняна "однозначність" української лексики, що виявляється при цьому, аналогізується з гіпонімічним типом номінації відповідно до гіперонімічного – в російській мові;

6/ динаміка міжмовних контактів у ситуації білінгвізму призводить в українській мові до витіснення ідіомної спеціалізованої лексики на периферію еживання, до звуження її словотворчого потенціалу; аналогічні процеси мають місце і в термінологічній підсистемі, хоч складно взаємодіють з протилежними процесами; сила інтерферентних впливів при цьому коливається залежно від форми стилю – усної чи письмової.

7/ наявність образних напорувань-різного походження у корелятивів конкретної семантики: поетичні асоціації в українських лексемах обумовлюються впливом фольклору й народної ку-

льтури, в російській мові важливішу роль відіграє зв'язок із книжно-писемними джерелами.

Т е о р е т и ч н е з н а ч е н н я дисертації полягає в тому, що розгляд у ній проблем лексичного зіставлення є певним внеском в контрастивну лексикологію і стилістику східнослов'янських мов. Основні положення й висновки роботи стають підґрунтям для подальшого опрацювання засад контрастивних досліджень стосовно всього слов'янського ареалу.

З'ясування елементів семантико-стилістичної типології української та російської мов може бути корисним для створення їх загальної лексичної типології.

Теоретичне значення мають і висновки, які узагальнюють характер взаємозалежності між мотиваційною ознакою слова і його лексичним значенням та емоційно-експресивним забарвленням, висвітлюючи тим самим певні формосемантичні закономірності; в цьому напрямку важливі також встановлені функціональні відповідності між спеціалізованими та універсальними за значенням засобами номінації в обох мовах, різні типи міжмовних семантичних кореляцій у лексичній нейтральній та стилістично і емоційно маркованій.

Подальшому розвитку теорії контрастивних лексикологічних студій сприяють і спостереження над міжмовними відповідниками в галузі образно-символічних співзначень лексичних корелятивів. Висвітлення розбіжностей в етнокультурному і літературному просторі, організованому засобами порівнюваних мов, виявляє національно-специфічні ознаки у цій сфері і пов'язується з проблематикою лінгвофілософії, етнопсихології та етнопедагогіки, репрезентуючи єдність багатьох аспектів.

Практичне значення дисертації обумовлюється можливістю використання її матеріалів і результатів аналізу у вузівському викладанні української і російської мов.

Основні положення дисертаційної роботи застосовувалися в програмах спецкурсів і спецсеминарів факультету слов'янської філології Волинського університету: "Мова й нація", "Проблеми двомовності", "Проблематика міжмовних контактів у галузі лексикології", "Проблеми лексичної синоніміки російської мови: зіставлення з українською", "Питання контрастивної лексикології української та російської мов" та ін.

Матеріали дисертації можуть бути використані у розділах лексикології та стилістики сучасних української та російської мов, курсів загального мовознавства, типології східнослов'янських мов, вступу до слов'янської філології, практикуму "Лінгвістичний аналіз тексту".

Проблематика контрастивної лексикології пропонується студентам для опрацювання в проблемних групах, для курсових і дипломних робіт.

Аспекти розглянутого матеріалу мають значення для двомовної лексикографії і перекладознавства, курсу теорії літератури.

Висновки контрастивних лексикологічних досліджень мають стати складовою частиною шкільного викладання української та російської мов, в першу чергу в навчальних закладах з поглибленим вивченням гуманітарного циклу, їх можна використати в лекціях науково-популярного і науково-методичного характеру для вчителів.

Наукова новизна дисертаційної роботи виражається тим, що в ній уперше виявлено суттєві контрастивні

ознаки у фрагментах лексичних систем української та російської мов:

- встановлено різновиди типологічних співвідношень у лексичній семантиці порівнюваних мов;
- розглянуто диференціальні семантичні ознаки, які є показником різного членування семантичного континууму близько-спорідненими мовами, різної мовної "картини світу";
- схарактеризовано спільні й розбіжні емоційно-експресивні й оцінні співзначення семантичних корелятивів;
- з'ясовано взаємозв'язок між специфічністю "зовнішньої" /формальної, матеріальної/ структури слова та його семантичною своєрідністю.

Новим є контрастивний аналіз слова, яке виступає компонентом літературного й етнокультурного простору, де воно якнайповніше реалізує свій образний і асоціативний потенціал, втілюючи особливості національної психології, духовного складу, світосприйняття і способу життя народу.

Методологія і методика дослідження. Методологічною основою в роботі є діалектичний метод філософії, що розкриває зв'язок абстрактного й конкретного, спільного й особливого, окремого в зіставляваних мовах, у фрагментах їхніх лексичних систем. Сутність цих категорій лежить в основі інтерпретації лексичної системи національної мови, яка має ознаки самодостатності у формуванні семантичного простору і виявляє своєрідність у ряді параметрів: в мірі репрезентованості абстрактних і конкретних, вузьких і генералізованих значень, в ступені усвідомованості мотиваційної ознаки, в розвиткові полісемії, в явищах "порівняючі" однозначності на міжмовному рівні тощо. Специфічність лексико-семантичної сфери

характеризує мовні системи, пов'язані принциповою єдністю у відображенні поняттєвих, логічних категорій.

У дисертації враховано підходи до аналізу й систематизації матеріалу, опрацьовані спеціалістами в контрастивній лексикології та стилістиці, лінгвістичному аналізі тексту.

Методика дослідження використовує семасіологічний підхід, який виявляє в лексиці повну чи часткову еквівалентність або безеквівалентність. Водночас застосовуються і елементи ономасіологічного підходу, що має на меті порівняння набору номінативних одиниць, які беруть участь у оформленні співвідносних сегментів семантичного континууму.

Конкретні прийоми розгляду лексичних одиниць у дисертації мають комплексний характер, що обумовлюється специфікою об'єкта дослідження. Компонентний і текстуальний аналізи спрямовуються на різнобічну характеристику значення слова та його функціонування в текстах різної жанрово-стильової приналежності. Лінгвістичний експеримент з його різновидом – "складанням різних контекстів ... слова" /Л.В.Щерба/ – використовує також самоспостереження дослідника. Поняття лінгвістичного експерименту охоплює собою і порівняння текстів оригіналу й перекладу з погляду характеру слововживання. Контрастивний лексикологічний аналіз оперує і квантитативними характеристиками, які в цій галузі є достатніми, якщо вони з'ясувуть певну тенденцію, що оцінюється словами типу "більше", "менше", "частіше", "рідше" та под. /З.Г.Гак/.

Методи зіставлення базуються на синхронному описі лексики; допускаються і елементи діакронічного підходу, який виявляється необхідним, коли міжмовні кореляти візняються між собою як "сучасне" та "застаріле" слово.

Основні положення дисертаційної роботи а п р о б о в а н о на міжнародних /Луцьк 1995, Київ 1995/, союзних /Лінецьк 1975, Дніпропетровськ 1988, Харків 1991/, всеукраїнських /Київ 1971; Ужгород 1982; Вінниця 1988; Ніжин 1990; Київ-Черкаси 1992; Луцьк 1993; Полтава 1993; Київ-Харків 1993; Херсон 1994/, на міжвузівських обласних і зональних /Орел 1979; Луцьк 1986, 1988; Одеса 1990; Луцьк 1990, двічі в 1991 р.; Луганськ 1993/, а також на щорічних звітних наукових конференціях викладачів і студентів Луцького пединституту /згодом Волинського університету/ в 1979-1996 рр.

Аспекти досліджуваного в дисертації матеріалу оприлюднено також у статтях, що виходили в наукових виданнях, і в монографії "Проблеми контрастивної лексикології: український и російский языки".

Структура дисертації відповідає її змістові й завданням. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку умовних скорочень джерел та цитованої літератури; вона містить 361 сторінку, з них 335 - основного тексту.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність, доцільність дослідження обраних проблем, охарактеризовано стан їх вивчення, з'ясовано мету і завдання дисертації, її теоретичне й практичне значення, наукову новизну, розкрито методологічну основу й методичку аналізу, сформульовано положення, що вносяться на захист, указано види апробації матеріалу.

У першому розділі "Типи формальних і семантичних співвідношень у лексиці української і російської мов" аналізуються лексичні кореляти за їхніми семантичними і фономорфологічними

ознаками.

§ I містить характеристику основ зістарного лексикологічного дослідження, встановлює однинці зістарлення та обґрунтовує методи зістарлення.

Контрастивне дослідження лексики української і російської мов виходить із визнання єдності основ, на яких відображається в мові предметно-поняттєва, логічна сфера. Водночас підкреслюється, що в цьому відображенні існують розбіжності, які спричиняються своєрідністю національних лексиконів.

Відзначається, що в близькоспоріднених українській і російській мовах численні зв'язки, збіги і відповідності не призводять до ототожнення лексичних систем – найбільш типовою для співвідношень між ними є асиметрія.

Висвітлюється проблема еквівалентності, яка визнається однією з центральних у контрастивному мовознавстві /В.М.Ярцева/.

Повна еквівалентність – загальна, деякою мірою умовна категорія; переважає у кореляціях українських та російських лексем еквівалентність часткова, що формується завдяки функціональним розбіжностям, найбільш типовим у взаємовідношеннях близькоспоріднених мов /Р.О.Булагов/. Функціональна еквівалентність може зміщувати прямі, лінійні семантичні відповідності.

Вихідною обирається українська мова, але застосовуються також елементи і зворотного зістарлення, і паралельного розгляду різномовних явищ.

Зістарлення в дисертації використовує принцип багатоекспектності, який визнається в сучасній лінгвістиці продуктивним, особливо для вивчення близькоспоріднених мов /О.Ф.Бурбак,

В.Г.Гак, М.О.Карпенко, А.Є.Супрун та ін./, і враховує яви-

ща стилістики, словотвору, а також матеріал лінгвофілософії, психолінгвістики, теорії мовних контактів.

В обґрунтуванні прийомів дослідження увага приділяється порівнянню текстів оригіналу і перекладу.

У § 2 розглядаються фономорфологічні характеристики ко-релятивів.

Констатується, що значну частину співвідношень формують слова, спільні або близькі за своїми фономорфологічними ознаками – звукові оболонки таких слів є конгруентними або розрізняються рефлексами історичних чергувань на спільному підґрунті.

Ступінь вираженості формальної /матеріальної/ спільності українського та російського лексиконів ще збільшиться, якщо залучити діалектний матеріал. Під таким кутом зору розглядаються діалектні російські паралелі, що співвідносяться зі словами української літературної мови. Даль реєструє багато слів такого типу, що побутують у говірках з українською мовною основою або з рельєвно вираженими українськими мовними рисами і характеризують проміжну, перехідну зону між масивами російських і українських діалектів. Ці лексеми різняться від своїх літературних українських паралелей частковими розбіжностями в афіксальних морфемах: изцерага /зцерага/, изнедужить /знедужить/, капустун /капосник/ та ін.

Такі матеріали є цінними для висвітлення лексичних проварків, що характеризують у діакронічному аспекті зв'язки обох порівнюваних мов.

Нові грані фономорфологічної подібності виявляються у зіставленні не ізольованих компонентів, а членів співвідносних лексико-словотвірних груп, у межах яких представлено перехрес-

ні зв'язки спільних основ.

У лінгвістиці досить детально висвітлено матеріал, що репрезентує лінії фономорфологічної подібності лексики української і російської мов. Але спільність не вичерпує всієї повноти і складності формальних кореляцій між українською та російською лексичними системами. Не менш вагомим кількісно і виразно функціонально в обох мовах є лексика, яка утворює за матеріальними ознаками диференціальний фонд.

В аналізі формальних співвідношень українських прислівників з їхніми еквівалентами в російській мові відзначається такий продуктивний тип, як відповідність українських універбів російським сполукам: шолня - каждый день, шолуху - что есть духу, якнайшвидше - как можно быстрее, донедавна - до недавнего времени, чим швидше - как можно быстрее, досі - до сих пор, вкотре - в который раз і под.

Лексика української і російської мов демонструє як спільність фономорфологічного складу, так і неспіввідносність у ньому. Структурні розходження є найбільш значимими у співвідношеннях слова в одній мові із словосполученням в іншій.

У § 3 розглядаються особливості лексичних кореляцій за ознакою внутрішньої форми. Увага зосереджується на характеристиці стану вирішення проблеми внутрішньої форми, різних підходів до визначення цього поняття, виділення різних типів мотивованості в працях М.А.Булаховського, Т.В.Гамкрелідзе, В.О.Звєгінцева, В.Косеріу, О.Ф.Лосева, Т.Р.Княка, І.С.Торопцева, В.Г.Заріної, Д.М.Шмельова та інших учених.

Міжмовні кореляції за ознакою внутрішньої форми розглядаються на основі того її розуміння, яке було запропоноване О.О.Потебнею /образ, що лежить у підґрунті найменування/ і

виявило свою продуктивність у подальших семасіологічних працях.

Контрастивний аналіз, що здійснюється в цьому напрямку, дозволяє виділити особливі аспекти матеріалу, важливі для з'ясування зв'язків змістових та формальних характеристик слова, спільне й розбіжне у сприйнятті й осмисленні реалій об'єктивної дійсності носіями порівнюваних мов.

Обираючи предметом зіставного аналізу мотиваційну ознаку, дослідник зосереджується на мовних явищах, що мають пріоритетне значення для організації лексичної системи, визначаючи формування семантичних і функціональних властивостей слова /В.Г.Гак/.

Важливими у зіставленні лексичних одиниць з погляду їхньої внутрішньої форми є порівняння характеру мотивованості, вибору мотиваційної ознаки, встановлення можливо-го зв'язку між ознакою, що лежить в основі найменування, і значенням та вживанням слова, ступенем розвиненості полісемії, ієрархією ЛСВ у внутрішній структурі полісемантів, обсягом лексичного значення, ступенем його абстрактності чи конкретності, "зв'язності" чи "свободи", особливостями емоційно-експресивних співзначень, функціонуванням лексеми та її словотвірним потенціалом.

У дисертації характеризується роль фактора білінгвізму, що, створюючи ґрунт для міжмовного порівняння, накладає відбиток на сприйняття внутрішньої форми. Стверджується, що зіставлення різномовних, з гетерогенною мотивацією лексичних одиниць сприяє загостренню, оновленню їхньої внутрішньої форми у свідомості індивідуума.

Наслідком двомовної орієнтації є також своєрідне "по-

"дросення" внутрішньої форми, тобто одночасне співвідношення її з двома мовними системами.

Зіставлення показує, як специфічно в близькоспоріднених мовах проходять процеси нейтралізації мотиваційної ознаки: в одній лексичній системі ця ознака більшою мірою накладає відбиток на лексичне значення, власне дорівнюючись до нього в своєму обсязі, в іншій – формує лише частину семантичного потенціалу лексеми. В таких співвідношеннях перебувають рос. хвалиться "говорить с похвалбой, хвастаться" і укр. хвалитися, яке, маючи значення, адекватне наведеному російському, розвиває ті відтінки змісту, які пов'язуються із затемненням або переосмисленням первісної мотиваційної ознаки: "говорити, розповідати", "погрожувати".

Розрізняється в порівнюваних мовах і "глибина" осмислення внутрішньої форми в її зв'язках із лексичним значенням: рос. смотреть /"смотреть за ребенком"/ і укр. глядіти "доглядати", "берегти", "сумлінно виконувати що-небудь".

В українській і російській мовах до нейтралізації внутрішньої форми більше схильна абстрактна лексика; конкретна частіше зберігає мотиваційну ознаку.

У сфері лексем із спільною мотивацією, попри всю різноманітність і багатство семантичних взаємовідношень, виділяються деякі основні типи кореляцій.

1/ Спільність внутрішньої форми супроводжується еквівалентністю значень. Цей тип простежується у міжмовних кореляціях лексем, що мотивуються колористичною ознакою /жовток – жёлток, білок – белок, чорнець – устар. чернец, чорнило – чернила, білило – бѣлила, чорнозем – чернозем та под./.

2/ Слова із спільною мотивацією розрізняються своєю де-

нотативною співвіднесеністю, хоч об'єднуються одним напрямком осмислення мотиваційної ознаки / кривий "з пошкодженою або коротшою ногою; кульгавий" - кривої "одноглазій, слепой на один глаз" /.

3/ Слова із спільною мотивацією мають протилежні значення /урошливий, урошливий "гарний" - урошливий "безобразний" /.

4/ Слова із спільною мотивацією співвідносяться як міжмовні омоніми /укр.година "відтинок часу, який дорівнює 60 хвилинам" - рос.година "время" /.

У дисертації розглядається матеріал, який свідчить, що характер мотиваційної ознаки впливає певною мірою на формування стилістичних властивостей слова, обумовлює шляхи розвитку полісемії, різновиди переносних значень, ієрархію ЛСВ у внутрішній семантичній структурі слова /гуратися корелює з рос. розм. чураться, а не з кн. чуждаться з його більш нейтральною мотивацією; карколодий і головолодий диференціюються переносними значеннями; загальноеквівалентні полісеманти замаркити і заметить розрізняються ієрархією окремих ЛСВ /.

Усвідомованість образу, який покладено в основу найменування, може спричинюватися до зуження семантичного обсягу слова і його дериваційного потенціалу /пор.тінь, тіньовий і тень, теневой у прямому і переносних значеннях, на відміну від укр.холодок; еквівалентні допомогти і помочь, на відміну від зарадити "допомогти радою" /.

Порівняння типів мотивації в українських та російських семантичних корелятах частіше виявляє в українській мові використання конкретної мотиваційної ознаки відповідно до більш широкій та узагальненій - в російській /поночі - рос.темно,

зілля – рос. колотий / і ознаки, пов'язаної з антропоцентричності найменування, ознаки, орієнтованої на найближче життєве середовище людини / укр. вигляд – рос. светло, укр. розвиднятися – рос. рассветать; домівка, поменшання – стосовно людини, так само як забавитися, загаєтися, підвести "допомогти встати", виглядати, на відміну від жлати, ждать; кврати – про хліб, яблуко, землю, на відміну від ширших за значенням різати, резать тощо/.

Зіставлення фрагментів лексичних систем української та російської мов виявляє більш повну відповідність значень слів із спільною мотивацією і більш помітні семантичні розходження різномотивованих лексем. Якщо в основі найменування лежить виразно усвідомлювана конкретна мотиваційна ознака, така лексична одиниця менш схильна до формування широкого, узагальненого значення, семантичний обсяг її вужчий, а сполучуваність специфічна. Цей тип міжмовних кореляцій більше властивий абстрактній лексиці, у формуванні значень якої мовна свідомість меншою мірою залежить від характеру самої предметної реальії.

§ 4 містить розгляд різновидів семантичних кореляцій.

У лексичній системі української мови на розглянутому матеріалі виділяються слова з обсягом значення, який дорівнює частині семантичного обсягу російського корелята. Співвідношення за типом включення семантичних обсягів простежуються на рівні окремих ЛСВ і на рівні полісемантів.

Лексика з вужчим обсягом значення, ускладненого конкретизуючими семами, є спеціалізованою, або консоціативною. З нею аналогізуються слова з різними типами зв'язаних значень.

В українській мові частина такої лексики співвідноситься з синонімами, ширшими за змістом; російські кореляти ха-

характеризуються "нульовими" синонімічними зв'язками, де "нуль" умовно позначає лауну в позиції, яка симетрична позиції української консоціативної лексичної одиниці.

Спеціалізація змістових характеристик розглядається в основному на матеріалі дієслів, в абстрактних значеннях цієї частини мови продуктивні семи звужучого характеру, які виявляють себе в актантній рамці, що вміщує позиції суб'єкта та об'єкта дії. Невипадково дослідники явища зв'язаної лексичної семантики дійшли висновку, що ця категорія передусім притаманна непередметній лексиці /В.М.Телія/.

У дисертації встановлюються деякі типи міжмовних співвідношень відповідно до категорії спеціалізованої лексики.

1/ У значеннях українських дієслів порівняно з їхніми російськими відповідниками представлено семи звужучого характеру стосовно суб'єкта дії: точитися, заточитися /про людину - втрачаючи рівновагу/ - рос. шататься /з ширшою семантикою/; тіпатися /про тіло та його частини/, сіпатися, смикатися /про конвульсивні рухи тіла, шкіри, губ/ - рос. дергаться, подергиваться, дрожать, вздрагивать; стобочити - торчать /стоять столбом/ тощо.

2/ Українські дієслова, на відміну від російських відповідників, мають у складі значення конкретизуючі семи стосовно об'єкта дії: пикотіти /зубами/, хряпати /дверима/, стукати /олівцем/ - стучать /зубами, дверью, карандашом/; грюкати /про сильний удар - кулаком по столу, дверью/ - стучать; толочити траву, посіви, моріжок/ - топтать, вытаптывать /не тільки про пошкодження посівів/; плескати /долонями/, ляскати /дверима/ - хлопать /в ладоши, дверью/ та под.

3/ У семантиці українських дієслів комплексно представлено кілька характеризуючих сем, що, як правило, робить ці

слова безеквівалентними: завдарати "допомогти комусь щось покласти на плечі" – взвалівать, класть; сподіватися "чекати чогось бажаного, щасливого" – ждать, ожидать; чаркнутися /про легкий рух доторку, спрямованого поздовж по поверхні/ – коснуться і под. Російські кореляти виступають у таких випадках як аналоги українських спеціалізованих відповідників.

4/ В українсько-російських кореляціях спостерігається різний ступінь свободи – зв'язаності значень. Найвищим ступенем зв'язаності є фразеологізований тип, коли лексична сполучуваність реалізується "списком", вона вичерпна, мінімальна. Водночас ознаки зв'язаності властиві і тим лексичним значенням, реалізації яких притаманна вибіркова сполучуваність. Так, дзеленчати /про високе, мелодійне, безперервне звучання/ входить до словосполучень типу: "дзеленчить посуд, дзвінок, дзеленчать остроги," тоді як його корелят звенеть формує ширшу сполучуваність: він виступає не лише в перекладах наведених сполучень, але і таких, як "звенит голос, песня, смех" і т.п. Дієслово кряхтіти "шльопавчи по грязі чи воді, створювати певні звуки /переважно про взуття/," прикметник баский /переважно про коней/, характеризуючись вузькою сполучуваністю, не мають прямих відповідників у російській мові.

Невід'ємну властивість слів із зв'язаними значеннями В.М.Телія слушно вбачає в тому, що вони "прикладаються до світу" у вузькій сфері.

У розмежуванні слів із фразеологічно зв'язаними значеннями і консоціативної лексики виникають певні труднощі. Очевидно, тут треба врахувати семантичну природу головного компонента, кількісні показники – коло слів-понять, з якими формуються сполучення, особливості синтаксичних позицій. Кон-

соціативна лексика, на відміну від слів із фразеологічно зв'язаними значеннями, вільніша у своїй синтаксичній ролі в організації речення, ширша у формотворчих властивостях, більшою мірою автосемантична, коло її сполучуваності не зужене до мінімуму. Однак ці критерії іноді виявляються недостатніми: вони не можуть бути застосовані для аналізу явищ у перехідній, проміжній мовній зоні.

5/ Безеквівалентна лексика корелює в іншій мові з комплексом відповідників, кожний з яких є досить приблизним і набуває необхідної міри функціональної відповідності на рівні контексту: басувати /про коня/ - встаєть, подниматьсѧ на дыбы, скакатъ; ширѧти /про політ птаха/ - летать стремительно, резко меняя направление; жѧхнутисѧ - вздрогнуть, судорожно дернутсѧ от испуга, со страху.

Необхідне уточнення змістових характеристик в аналогах може здійснюватися завдяки компонентам словосполучень.

6/ Широко представлено в різних частинах мови тип семантичних співвідношень, який полягає у відповідності українських лексем різним значенням російського полісеманта: рос. братство - укр. братерство /почуття/, братство /організація/; общий - спільний /який належить декільком або всім/, загальний /який не має деталей, подробиць/; действовать - діяти /виявляти діяльність/; работать /виконувати дії, рухи/.

Асиметрія кореляцій полісемантичної лексики виявляє різні зв'язки слова й поняття в різних мовах, які неоднаково розчленовують "семантичний континуум": те, що сприймається в системі однієї мови як далеке і позначається в акті номінації різними словами, на ґрунті іншої мови зближується, утворюючи основу для розвитку полісемії.

7/ Окремим різновидом кореляцій, який виявляється зсідяки залученню діакронічного плану дослідження, є співвідношення української актуальної лексики, що зберегла давніші значення, з семантичними архаїзмами в російській: неділя "вихідний день" – російське значення "тиждень" пізнішого походження; красний – давнє значення "гарний" збереглося в російській мові лише в усталених зворотах фольклорного характеру.

Явище семантичної архаїзації, що виділяється як контрастне в російській мові порівняно з українською, пов'язане з процесом виходу з ужитку простих основ і збереженням похідних, ускладнених афіксами. Відтак ці основи набули статусу зв'язаних, тоді як їхні українські кореляти позбавлені цієї ознаки, уживаючись вільно: пор. торопіти і оторопеть, гостити і угощать, боронити і оборонять та под.

Кореляції архаїчного в російській мові з сучасним в українській зачіпають також і функціонально-стилістичну сферу: нейтральні українські лексичні одиниці зіниці, чоло, уста /вуста/, горішній, догори, вгору відповідають російським застарілим, з урочистою, високою забарвленістю зеницы, чело, уста, горний, /поднять очи/ горе.

Розглянута типологічна паралель у фрагментах лексико-семантичних систем, обумовлена проекцією сучасного стану мов на попередні, не дає підстав для висновків про більшу "архаїчність" чи "сучасність" якоїсь із них: усі мови сучасні, оскільки вони володіють засобами, необхідними для того, щоб виконувати різноманітні функції у житті суспільства.

У підсумках зазначається, що помітне місце у розглянутих кореляціях посідає українська спеціалізована /консоціативна/ лексика, яка входить до диференціального фонду, харак-

теризуючись, за висловом В.С.Вашенка, як ідіомна. Вона меншою мірою семантично навантажена, менше схильна до розвитку вторинних та переносних значень – подібні риси сприяють формуванню явища однозначності або "порівняної однозначності" українських лексем на міжмовному рівні.

Менша семантична навантаженість лексем сполучається з певною словотвірною ізольованістю і з граматичною спеціалізацією.

Семантично спеціалізована лексика часто відзначається своєрідністю фономорфологічного складу, репрезентуючи таким чином один із аспектів взаємодії формальних та змістових ознак слова. Найчастіше вона безеквівалентна, співвідноситься з більш узагальненими, генералізованими за значенням відповідниками в іншій мові. Відсутність формального міжмовного паралелізму ускладнює, обмежує дію фактора семантичної аналогії і сприяє збереженню специфічних значенневих відтінків навіть в умовах близькоспорідненого білінгвізму, який максимально полегшує взаємовпливи, в тому числі у сфері лексичної семантики.

Але інтерферентні явища все ж мають місце у функціонуванні української лексики, частини диференціального фонду, – вони виражаються, зокрема, у витісненні її на периферію еквівалентності в термінологічних системах, в усному розмовному мовленні. Подібні процеси, суттєві міжмовним контактам, були помічені спеціалістами, які працювали в цій галузі /Р.О.Будагов, У.Вайнрайх, М.В.Леонова/.

Дія інтерферентних факторів за умов українсько-російського білінгвізму є суперечливою, неоднозначною, непослідовною: вона стримується на рівні норми, яка кодифікувала при-

оритетне становище у вживанні саме ідіомної спеціалізованої лексики, що відповідає узагальненим російським корелятам.

У другому розділі "Прагматичні елементи слова у зіставному аспекті" аналізуються емоційно-експресивні, стилістичні, образні компоненти в семантиці міжмовних корелятів.

§ I присвячено оцінним компонентам значення.

Характеризуються різні підходи до з'ясування об'єкта прагматики, у вузькому й широкому його розумінні, що простежується в працях В.О.Звегінцева, Л.О.Новикова, В.М.Телії, В.І.Шаховського та інших учених, які стоять на традиційних позиціях у вирішенні цієї проблеми.

У широкому розумінні, за В.О.Звегінцевим, прагматика вміщує в собі історичні, культурні, соціальні умови і всю сукупність людських знань і вірувань, в середовищі яких відбувається діяльність мови і які впливають на її використання і на ставлення до неї. Ядро цієї сфери становлять оцінні елементи, негативні або позитивні, які входять до складу лексичного значення і формують прагматичний аспект у вузькому його розумінні.

Міжмовні співвідношення в галузі емоційно-оцінної лексики відрізняються особливою ускладненістю і відсутністю паралелізму, симетричності; відповідники мають досить приблизний, аналогічний характер: імовірно, у сфері, більш віддаленій від вираження логізованої семантики, аналогічні відповідники виявляються достатніми. Зазначається, що в цій групі слів, особливо коли вони належать до прохаску стилістично зниженого, розмовного, афективного, представлено найбільше слів, своєрідних за фонеморфологічним складом і лише частково еквівалентних або безеквівалентних /якщо не враховувати назв національ-

них реалій/. Рос. юркий не те ж саме, що укр. меткий, не збігаються в рамках відображених фрагментів дійсності теребить і скупби, специфічні огреть, уговораздить, взьерошить, з одного боку, і настовбурчити, кортіти, квилити - з другого.

Формування оцінних сем у зіставлюваних мовах є індивідуальним навіть у межах однієї тематичної групи. Напр., розрізняються переносні пейоративні значення укр. зграя стосовно людей і рос. стая, яке відповідну функцію передає іншим синонімічно наближеним словам банда, стадо, свора, шайка.

У дисертації розглядаються розбіжні оцінні семи, які обумовлені в українській і російській мовах соціальними факторами. З цього погляду порівнюються російські слова мужик, баба, деревня і українські мужик, селянин, баба, село.

Аналізується семантично-оцінний потенціал укр. доля і рос. судьба /що має синонім з народно-розмовним забарвленням доля/, які в обох мовах набули значення своєрідних ідеологем, показових для типу національно-мовної свідомості. Укр. доля має позитивні оцінні ознаки, закріплені у відтінку його значення, на відміну від рос. корелята судьба, якому здебільшого властиве негативне забарвлення /Н.І.Сукаленко/.

На основі розгляду членів лексико-семантичної групи з базовою ознакою "краса", "гарний" і їхніх російських корелятів, співвіднесених з антонімами, простежується відображення в мові моральних і естетичних категорій, риси спільного й відмінного в організації відповідних фрагментів лексичних груп. Проаналізований матеріал підтверджує справедливість думки О.О.Потебні про те, що мова є шлях усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, які існують разом у процесі пізнання.

Зіставлення оцінних елементів значення в українській і

російській лексиці з'ясовує таке своєрідне їх осмислення й застосування, яке характеризує національну ментальність, увібравши в себе духовний досвід народу.

У § 2 розглядаються способи формального вираження оцінних елементів у лексиці української та російської мов. Увага зосереджується на демінутивних утвореннях, де, попри всю спільність у базових кваліфікативних та квантитативних характеристиках, визначаються типологічно значимі розбіжності.

Українські демінутиви відрізняються від своїх російських відповідників значно більшою частотністю вживання, внаслідок чого виникають функціональні розходження; більш продуктивними є в українській мові і способи утворення демінутивів, ширше використовуються можливості поєднання афіксів здрібнолопестливого значення з основами різних частин мови. Ці явища спричиняються до безеквівалентності певної кількості українських демінутивів в окремих тематичних групах /назвах явищ природи, людей, абстрактних понять тощо/, словотвірних та частиномовних угрупованнях /інфінітивних формах типу спатоньки, спатуні, спатусі; числівниках та займенниках типу оденький, кожнісінький; похідних від основ займенникової семантики типу осьдечки, ондечки, тамечки/.

Для сфери функціональних відповідників у цьому проширенні лексики характерна асиметрія. Незважаючи на наявність загальних міжмовних формосемантичних еквівалентів, у співвідносних мовних ситуаціях українська мова частіше використовує демінутивні одиниці, що надають висловленням органічного народного забарвлення; емоційне значення при цьому реалізується своєрідно – воно спеціально не наголошується, але й не нівелюється. Відповідають ці утворення російським безсуфіксним: так, укр. звертання Кіночко! Людоньки добрі! Серденько мое! кореля-

ють в аналогічних ситуаціях із Женщина! Люди добрые! Сердце мое!

Подібні співвідношення встановлюються і в художніх перекладах.

До функціональних міжмовних розбіжностей належить і диференціація стилістичних ознак корелятивів: слова із здрібнілими афіксами в українській мові "олітературились", а в російській не виходять за межі фольклору або ж набули просторічного забарвлення /пор. ранесенько, білесенько і ранешенько, ранехонько, белешенько, белехонько; нічогісінько і ничегошеньки/.

Значно ширше, ніж у російській поезії, репрезентовані демінутиви в українських поетичних текстах, де вживання їх має давню традицію, утворюючи одну з "фольклорних універсалій" /термін С.Я.Єрмоленко/. І хоч ця риса на сучасному етапі виявляється вже децю в меншій мірі, однак лишається досить виразною: демінутиви, функції яких не обмежуються тільки фольклорною стилізацією, виступають повноправними компонентами системи художніх засобів поетичного мовлення.

У зіставному плані в групі демінутивів освітлюються процеси лексикалізації, вияви якої охоплюють неспіввідносні одиниці.

Отже, питома вага і особливості функціонування демінутивів не збігаються в українській і російській лексичній системах. У російській мові відзначається більша репрезентованість таких лексикалізованих одиниць, які виразно відрізняються в семантичному плані, в них наявні у ряді випадків негативні емоційно-експресивні значення; поширюється певна група демінутивів у побутовому мовленні міста як своєрідна "етикетна" риса. Українській мові властиві риси своєрідності, що виявляються у

зіставленні – функціональна еквівалентність демінутивів, які мають ліричне, поетичне забарвлення, російським безсуфіксним, нейтральним утворенням.

Таким чином, демінутивні утворення, хоч і виявляють значну подібність у зіставлених мовах, маючи багато в чому спільний інвентар афіксальних морфем, співвідносних за значенням і з аналогічними дистрибутивними властивостями, але з функціонального погляду характеризуються чітко вираженими дивергентними особливостями.

§ 3 "Слово в літературному і етнокультурному просторі"
висвітлює образно-символічні напорування, типові для зіставлених мов, усталені в творах літератури і фольклору і відображені в етнокультурному просторі.

Вирішення проблеми культурного простору базується на положеннях, сформульованих М.С.Трубецьким, М.М.Бахтіним та іншими вченими, які, наголошуючи на взаємодії елементів різних культур, їхній "неперервності" /М.С.Трубецької/, підкреслюють водночас "систематичну єдність культури" в "певній культурній сфері" /М.М.Бахтін/, що, певна річ, має і національно окреслені контури.

Аналіз властивостей слова в літературному і етнокультурному просторі враховує ізоморфізм категорій мови і культури.

На матеріалі творчості М.В.Гоголя розглядаються мовно-стилістичні явища на межі двох лексичних систем, двох мовних культур – вони являють собою нову художню якість, породжують новий образний зміст. Особлива увага приділяється категорії так званих "прихованих" українізмів у російському тексті, коли вплив лексичної системи іншої мови викликає зміни відтінкового характеру на тлі спільних для обох мов семантичних ознак.

Зіставлення слова як компонента національного літературного і культурного простору ґрунтується на положеннях лінгвофілософської концепції О.О.Потебні, що носить насамперед етноцентричний характер. Тому такої великої ваги набувають тут фольклорні тексти, в яких слово виявляє своєрідні властивості як матеріальна основа образу-символу з його національно-специфічними прирошеннями змісту і своєрідним асоціативним полем.

У розгляді проблеми слова й образу в контрастивному плані об'єктом стає конкретна лексика, оскільки саме вона є основою художнього образу. В субстантивній лексиці, з її референційною визначеністю, здавалось би, менше всього треба чекати міжовних розходжень. Однак зіставлення виявляє і для цього розряду виразні розбіжності у змістовому й емоційно-образному потенціалі. Особливо помітними вони стають, набуваючи характерологічного значення, в тих типах літературної образності, які ґрунтуються на народній творчості і безпосередньо відображають національну ментальність.

У слов'янській міфології до кола уявлень – персоніфікацій, символів – широко залучаються назви предметів із рослинного й тваринного світу /М.І.Костомаров/. У розділі дисертації розглядаються українські й російські лексеми, що входять до названих груп і відіграють структуротворчу роль в етнокультурному і літературному просторі, організованому засобами порівнюваних мов. Окремі групи складаються з назв осіб і з побутової лексики, що являє собою назви предметних /"речових"/ реалій, які отримали образно-символічне осмислення.

а/ Назви з рослинного світу

У зіставленні функціональних характеристик слів групи в українській і російській мовах зазначається, що розбіжності.

між ними найменшою мірою викликано географічними та кліматичними умовами життя обох народів. Тому існує велика подібність образів-символів в усній народній творчості, у формах народної обрядності. Проте ця подібність не означає тотожності: досить суттєві розходження простежуються в образному, емоційному, асоціативному потенціалі лексичних корелятивів, незважаючи на те, що вони, як формосемантичні еквіваленти, об'єднуються спільною денотативною співвіднесеністю.

В ономасіологічному плані розглядаються назви реалій, в яких уособлюється поняття Батьківщини: для росіян це береза, для українців - калина.

Порівнюється в обох мовах змістове наповнення слова-образу калина.

В українському літературному просторі калина виступає як одна з "фольклорних універсалій"; на сучасному етапі традиції широкого вживання образу продовжуються, в поетичній творчості він набув індивідуальних відтінків, став майже обов'язковою прикметою патріотичної пісні. Відтак триває ускладнення й збагачення його образного змісту, який, за слушним зауваженням В.І.Русанівського, поширився далеко за межі застосування, характерного для фольклору. Образ увійшов невід'ємною частиною в етнокультурний простір, використовується як елемент державної емблематики, утверджуючи народні естетичні ідеали і національну самобутність.

У цьому відношенні слово лише частково відповідає своєму еквіваленту в російській мові, де калина характеризується набагато меншою частотністю; хоч уявлення про прекрасне із словом також пов'язуються /Л.І.Костомаров/, але воно не має образно-символічних та ідеологічних нахараувань, розгалуженого асоціа-

тивного поля.

Аналогічні розходження констатуються і між іншими лексичними корелятами в межах названої тематичної групи.

б/ Назви птахів

Аналіз виходить із випадків спільності в обох мовах переносних, образно-характеризуючих значень іменників групи /орел, сокіл, орел, сокол – про чоловіка, дастівка, ласточка – про жінку/.

На тлі спільності привертають увагу процеси виникнення у міжмовних корелятивів переносних і образних значень, які іноді можуть пов'язуватися навіть із протилежними емоційно-оцінними самими. Прикладом можуть бути члени корелятивної пари кукушка – зозуля.

У російських народних піснях кукушка, символізуючи самотню "красну девицу", викликає співчуття, як і в українському фольклорі. Але лексична система загальнонародної російської мови усталила в слові негативні оцінні співзначення /"Зловещий человек // Беззаботная мать, покидающая детей // Пустое, глупое, неуместное слово, болтовня" Даль, 2/. Негативне осмислення супроводжує і літературне життя цього слова-образу /О.Пушкін, "Соловей и кукушка"/.

В українській мові, в етнокультурному і літературному просторі образ зозулі, овіяний поетичним ореолом, належить до найулюбленіших. За народними віруваннями, цей птах нібито має ключі від вирів /О.Завгородній/. Народні пісні різних жанрів побудовані на паралелі: зозуля – жінка, дівчина, мати. Зозуля може ототожнюватися з самим цяттям-доляю /Л.А.Єрмоленко/.

У поезії цей образ також має всі ознаки високої емоційної піднесеності, хоч амплітуда змістових напіварувань тут широка і

залежить від особистості автора. У В.Стуса, наприклад, зозуля – не тільки, цілком традиційно, символ згорьованої, стражденої матері, але й злої долі, провісниця загибелі. Так стародавня міфопоетична символіка, успадкована від фольклору, видозмінюється в художній літературі – слово набуває нових конотацій.

Основними в українській лексемі все ж є позитивні емоційно-оцінні характеристики, сформовані усною народною творчістю.

Розглянутий матеріал демонструє тип міжмовних кореляцій, який зустрічається досить рідко: саме прагматичні властивості конкретних лексем, тотожних у своїх центральних, ядерних семантичних ознаках, викликають протилежні емоційно-оцінні співзначення і образні конотації.

в/ Назви осіб

В утворенні образних нашагувань, властивих назвам осіб, помітну роль відіграють історичні і соціально-культурні умови життя суспільства, які формують особливості народної психології.

Для аналізу обрано паралелі рыцарь – лицар /рицар/, показано в цьому плані. В російській мові слово, вжите в прямому значенні, пов'язується з реаліями західноєвропейського світу, тому не випадково Р.Якобсон говорить про "католицький характер" вірша О.Пушкіна "Жил на свете рыцарь бедный..." На це значення спираються і переносні, оцінні ЛСВ, і фразеологічний фонд, частково запозичений, з книжним забарвленням.

Український еквівалент теж уходить в контекст західноєвропейської культури і літератури /Ліна Костенко, "Апологія лицарства"/, але водночас має індивідуальні, специфічні емоційно-образні прирошення, які відрізняють його від російського корелята. Слово лицар, завдяки своєму побутуванню в середовищі запорізького козацтва, стало елементом народної мови, пристосовували-

ся до неї і звуковою оболонкою, переживши процес дисиміляції початкового приголосного. Для народного мовлення характерні й похідні лицарство, лицарський, лицарювати, а також застарілі лицарія "вщарський убор", лицарькуватий "с рыцарскими замашками", які фіксуються в Словнику Грінченка /2/. В козаському середовищі сформувався і емоційно-оцінний, образний компонент семантики слова, що вживалося для високого визнання звитяжності в бою і героїзму. На цьому образному значенні, розвиваючи його, ґрунтується оцінне вживання слова в сучасному літературному й етнокультурному просторі.

В дисертації розглядаються також ядерні компоненти групи термінів спорідненості мать, мама – мати, мама, ненька; отец – батько, отець; ребенок, дитя – дитина, дитя.

Предметно-логічні, прямі їхні значення належать до числа чітко окреслених, що дає можливість основну увагу зосередити на переносних уживаннях, образних, символічних ускладненнях.

Символіка паралелей мати і мать багато в чому збігається – обидва слова вживаються як уособлення Батьківщини, що є спільним не лише для української та російської мов, але й для інших мов європейського ареалу. Розбіжності починаються при використанні сімейних, "інтимних" позначень поняття з метою такої персоніфікації. Лише українське слово мама може вільно, без обмежень, уживатися як високе, урочисте уособлення Батьківщини – для російської паралелі це не властиво, слово надається лише для "кімнатного" вжитку. Ненька в сучасному мовленні типове не стільки для домашнього спілкування, скільки саме для поетичного втілення України, вживаючись як прикладка до власної назви.

Укр. батько є безеквівалентним у такому переносному значенні слова, коли воно шанобливо адресується козацькій старшині, отаману тощо /СУМ, І/. Це вживання, за даними, що їх наводять М.І.Костомаров, М.С.Грушевський, Є.Онацький та ін., своїм корінням сягає патріархальної старовини. В давнину воно набуло значення не тільки старшого в родині чи в роді, але й провідника, старшого своїм духовним досвідом і розумом в різних "братствах" церковного, військово-лицарського і економічно-добуткового характеру.

Відповідний оцінний потенціал слова реалізується багатогранно в поезії Т.Шевченка, у творчості якого Б.Стебельський вбачає втілення в ідеї роду, сім'ї любові до Батьківщини /Про це також у Ю.Липи, О.Ольжича/.

Функціональна навантаженість рос. степ наближає його до українського еквівалента, але слова не повністю збігаються. Вживання російського слова в переносному значенні з високим шанобливим пафосом не стало визначальною рисою мовного побуту – навпаки, воно, як і слово мать, не відмічує від українських корелятивів, звично застосовується із зниженим розмовним або просторічним забарвленням у звертаннях до сторонніх літніх людей, причому ці звертання емоційно нейтралізувалися, сприймаються як стереотипні.

Ширшим обсягом охоплення денотатів відрізняється від своєї російської паралелі слово дитина: якщо російська лексема ребенок означає осіб, які не переступили порогу дитячого або підліткового віку, стосовно їхніх батьків, то український корелят не має ознаки цієї вікової межі в своїй семантиці. Крім того, він широко вживається стосовно сторонніх людей, звичайно молодого віку, і розвинуло переносні, образні

значення, характеризуючи, зокрема, відношення духовної спадкоємності, органічного зв'язку з епохою, середовищем /"духовна дитина"; "... Україна плаче за своєю славною дитиною" Леся Українка/. Функціональним еквівалентом подібного слововживання в російській мові є слова сын або дочь.

Отже, терміни спорідненості, розглянуті з погляду функціонування в їхній головній, ядерній частині, виявляють своєрідність у сфері переносних ЛСВ і образних конотацій, що певною мірою показове для національного життєвого устрою, національної психології.

г/ Назви предметних /"речових"/ реалій

Групу складають назви предметів, які входять до найближчого життєвого оточення людини.

Для аналізу обрано лексеми криниця /колодязь/, рушник, хата і їхні російські еквіваленти колодец /криница/, полотенце /рушник/, изба.

Розгляд типового контекстного оточення українських паралелей показує, що в них сполучаються два типи стилістичних ознак: нейтральні у мові повсякденного спілкування і піднесені – у фольклорному й поетичному мовленні. Стилістичне забарвлення обумовлюється темою текстів, їхньою комунікативною спрямованістю, сформованими в них відтінками образного значення слів.

На формування образно-символічних співзначень українських корелятивів значною мірою вплинув фольклор. Криниця взагалі належить до "фольклорних універсалій". Рушник, новід'ємна частина українського етнокультурного простору, оспіваний у поезії, де він символізує щасливу життєву дорогу. Хата, полісемантичне слово, семантичний обсяг якого перетинається з обсягом значень російських корелятивів дом і изба, осмислюється

в художній літературі і публіцистиці як символ рідної землі.

Російські паралелі або не мають символічних співзначень /полотенце/, або виражають їх меншою мірою /колодець/. Щодо слова изба, в поетичних ідіостилях /С.Бсенін, М.Рубцов/ воно втілює образ художнього простору і символізує національну ідею. Але изба виступає лише частковим еквівалентом укр.хата, якому в образному значенні на рівні загальнонародної мовної системи відповідають дом або, з урочистим, книжним забарвленням, дещо архаїчне отчий дом.

Таким чином, втручання фактора прагматики зміщує, робить асиметричними міжмовні відповідності, порушуючи одно-однозначні кореляції, що можуть ґрунтуватися на ядерних семантичних компонентах лексем конкретного значення.

У § 4, який носить підсумковий характер, розглядаються проблеми мовної символіки в художній літературі й фольклорі.

В аналізі типологічних властивостей усталених образів-символів звертається увага на засоби їх поєднання в тексті: рисою, важливою для стилістики української поезії, стає комплексний характер їх уживання, коли "ланцюжки" образів пронизують собою цілі фрагменти твору, досить об'ємні, стаючи прикметою його словесної архітекtonіки. Подібні композиційні поєднання словесних образів, однонаправлені змістові й емоційні ознаки яких ірадіюють у художньому цілому, взаємно підсилюючи одна одну, теж успадковані українською поезією від фольклору /П.Житецький/.

У подібному концентрованому вигляді ця риса не має аналогів у російських поетичних творах. З огляду на комплексність уживання мовних образів-символів в українській поезії треба погодитися з тими авторами, які вважають саму повторю-

ваність однією з необхідних передумов символічної номінації взагалі /Ю.М.Лотман, А.К.Лойсієнко/.

Звернення в контрастивній лексикології до розгляду складових літературного й етнокультурного простору дає змогу висвітлити особливості "культурної парадигми".

У висновках підкреслюється, що зіставлення близькоспоріднених мов спирається на чітко виражену відповідність у предметно-логічних компонентах лексичного значення, що не виключає національної специфічності сфери семантики. Національно-мовна своєрідність пов'язується з індивідуальними семантичними відтінками, функціональними ознаками, властивостями прагматики.

На матеріалі фрагментів лексичних систем української та російської мов охарактеризовано категорії повних та часткових лексичних еквівалентів, функціональних еквівалентів та аналогів.

На розглянутому матеріалі встановлено деякі основні типи українсько-російських лексико-семантичних кореляцій.

У кореляціях виділяється певна взаємозалежність між формальними і змістовими ознаками слова: лексеми, специфічно мотивовані, із живою внутрішньою формою, частіше характеризуються розбіжними семантичними відтінками в межах еквівалентного в цілому значення; лексеми ж із однаковим типом мотивації звичайно відзначаються семантичною спільністю.

Складність міжмовних кореляцій властива також прагматичній сфері, з її індивідуальним обличчям і широтою дії суб'єктивного фактора, через що вона менше схильна бути структурованою.

Одним із продуктивних типів міжмовних співвідношень у стилістично забарвленій лексиці, насамперед у зниженій, афективній,

є безеквівалентність. У міжмовних співвідношеннях для цієї сфери виявляються достатніми приблизні відповідники.

У групах лексем з усталеними в мові образними співзначеннями також виділяються певні типологічні співвідношення, виражені в загальному плані.

У зіставленні неприпустимо підходити до оцінки фактів однієї мови з позицій іншої: національно-специфічні риси породжуються тільки тією системою, якій вони притаманні.

Контрастивні лексикологічні дослідження відкривають широкі перспективи у пізнанні спільного й особливого в зв'язках мови й мислення, мови й національної ментальності, збагачують і поглиблюють знання мови і дозволяють увійти в духовний світ народу, її творця і носія.

Зістаєме вивчення української і російської лексики накопичує матеріал для створення лексичної типології східнослов'янських мов і готує підґрунтя для побудови в майбутньому типології всіх слов'янських мов.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено в таких п у б л і к а ц і я х:

1. Проблемы контрастивной лексикологии: украинский и русский языки. Монографія. - Луцк, 1996. - 132 с.

2. Робота над лексичною синонімікою під час перекладу //Українська мова і література в школі. - 1970. - № 2. - С.62-66.

3. Варіантність перекладів з російської мови на українську //Українська мова і література в школі. - 1970. - № 12. - С.53-55.

4. Про міжмовні лексико-семантичні співвідношення //Мовознавство. - 1971. - № 6. - С.52-58.

5. Співвідношення членів дієслівних синонімічних рядів //Українська мова і література в школі. - 1974. - № 4. - С.24-26.
6. До питання про російсько-українсько-білоруські паралелі в лексичній синоніміці //Мовознавство. - 1974. - № 6. - С.21-26.
7. Деякі особливості співвідношення однокореневих синонімів і варіантів слова //Мовознавство. - 1979. - № 1. - С.32-37.
8. Разноязычные синонимические ряды и роль мотивировочного признака в их соотношении //Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования. - Калинин, 1980. - С.59-71.
9. Про один із типів семантичних співвідношень у дієслівній синоніміці //Мовознавство. - 1981. - № 5. - С.35-41.
10. Семантична характеристика слів, спільних для української та білоруської мов //Українське мовознавство. - 1984. - № 12. - С.17-25.
11. До проблеми семантичних співвідношень у багатозначній лексичі східнослов'янських мов //Мовознавство. - 1985. - № 6. - С.21-27.
12. Про лексико-семантичні кореляції в східнослов'янських мовах //Мовознавство. - 1988. - № 1. - С.27-32.
13. Сопоставительная методика в школьном изучении русского и украинского языков //Для вас, словесники. Методические рекомендации в помощь учителям русского языка и литературы. - Луцк, 1989. - С.9-14.
14. Лексико-семантические соответствия и их словообразовательные характеристики в русском, украинском, белорусском язы-

ках //Русское языкознание. - 1989. - Вып.19. - С.65-72.

15. О языке украинского перевода повести "Хаджи-Мурат" Л.Н.Толстого //Особенности языка и стиля Л.Н.Толстого. - Тула, 1990. - С.170-179.

16. Про значення способу номінації в міжмовних лексико-семантичних співвідношеннях //Мовознавство. - 1992. - № 2. - С.29-32.

17. Міжмовні лексичні зіставлення в контексті культури //Проблеми славістики. - Вип. 2. - Луцьк, 1996. - С.19-24.

18. О корреляциях в лексических группах восточнославянских языков // Методы изучения лексики языка /Под ред. А.Д.Зверева. - Черновцы, 1987. - С.128-132. - Деп. в ИНИОН АН СССР № 31140 от 11.IX.87.

19. Семантические и функциональные особенности русской многозначной лексики в сопоставлении с украинской // Русская речь: структура, ресурсы, функционирование / Под ред. А.Н.Карпова. - Тула, 1988. - Деп. в ИНИОН АН СССР № 37127 от 14.III.89. - С.125-136.

20. Проблемы номинации и их роль в межъязыковых лексических соотношениях // Средства речи: структура, семантика, функция. - Тула, 1992. - Деп. в ИНИОН РАН 23.VI.92 № 46853.

21. Об изучении лексики русского языка в школах Украины // Материалы к изучению русского языка. - Тула, 1993. - С.12-23. - Деп. в ИНИОН РАН 13.VI.93 № 47886.

22. Слова о исходном числовом значении в восточнославянских языках // Структурно-семантический анализ единиц языка. - Тула, 1994. - С.49-57. - Деп. в ИНИОН АН России № 49923 от 26.XII.94.

23. Деякі особливості співвідношень між синонімічними ря-

дами української та російської мов // Тези доповідей і повідомлень 8-ї української славістичної конференції. - К., 1971. - С.91-93.

24. К проблеме сопоставительной характеристики лексической синонимии в восточнославянских языках // Всесоюзная научная конференция по проблемам обучения русскому языку в условиях близкородственного билингвизма. - Минск, 1975. - С.81-85.

25. Стилистическая актуализация украинизмов в повести А.П.Довженко " Зачарованная Десна " // Тезисы докладов зонального координационного совещания преподавателей кафедр русского языка по проблеме " Системные отношения и сочетаемость единиц на разных уровнях языка ". - Орел, 1979. - С.11-12.

26. Семантична характеристика слів, спільних для української та білоруської мов // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доповідей. - Ужгород, 1982. - С.66-67.

27. Деякі особливості синонімічного слововживання в російських перекладах Лесі Українки // Співець мужності і краси: Тези доповідей науково-практичного семінару, присвяченого 115-річчю з дня народження Лесі Українки. - Луцьк, 1986. - С. 77-79.

28. Взаимодействие лексики русского и украинского языков на Волни / методические аспекты проблемы // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей і повідомлень Другої Волинської історико-краєзнавчої конференції: У 2-х ч. - Ч.П. - Луцьк, 1988. - С.180-181.

29. Роль сопоставительной методики при изучении курса современного русского литературного языка // Двухязычие в советском обществе: Тезисы республиканской научной конференции. - Винница, 1988. - С.107-109.

30. Морфемная членимость в русском и украинском языках и семантическое развитие лексики // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков: Тезисы докладов Второй Всесоюзной конференции. - Днепропетровск, 1988. - С.35-37.

31. Зіставна проблематика в науковій студентській роботі з сучасної російської мови // Шляхи посилення практичної спрямованості у викладанні близькоспоріднених /української і російської/ мов: Тези доповідей обласної міжзівівської науково-методичної конференції. - Одеса, 1990. - С.95-96.

32. Работа по изучению лексической синонимии в школах УССР // Актуальные вопросы изучения в вузе курса методики преподавания языка и литературы в школе: Тезисы докладов и выступлений на республиканской научно-методической конференции. - Нежин, 1990. - С.49-50.

33. З досвіду викладання російської мови і російської радянської літератури на Волині // Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура: Тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції: У 2-х ч. - Ч.І. - Луцьк, 1990. - С.116-117 /у співавторстві з Л.К.Оляндер/.

34. Проблематика контрастивних досліджень в світлі ідей М.В.Крушевського /Російсько-українські відповідники/ // Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю: Тези доповідей та повідомлень V Волинської історико-краєзнавчої конференції. - Луцьк, 1991. - С.141-143.

35. Внутрішня форма слова в міжмовних лексико-семантичних співвідношеннях // А.А.Потебня - исследователь славянских взаимосвязей: Тезисы Всесоюзной научной конференции: В 2-х ч. - Ч. I. - Харьков, 1991. - С.70-72.

36. Співвідношення в компонентному складі метафор у російських перекладах лірики Лесі Українки // Леся Українка. Особистість. Творчість. Доля: Тези обласної науково-методичної міжвузівської конференції. - Луцьк, 1991. - С.144-146.

37. Специфічність у міжмовних лексико-семантичних співвідношеннях // Проблеми зістарної семантики: Матеріали республіканської наукової конференції. - Київ - Черкаси, 1992. - С.20-22.

38. Семантико-словотворчі зв'язки в лексичних групах української та російськюї мов // Матеріали XXXVIII наукової конференції професорсько-викладацького складу Луцького пед. ін-ту: У 2-х ч. - Ч. II. - Луцьк, 1992. - С.214.

39. Із спостережень над типологічними характеристиками у лексичних системах української та російської мов // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. - Луцьк, 1993. - С.477-478.

40. Формосемантичні співвідношення в групі дієслів духу української та російської мов // Взаимодействие украинского и русского языков на территории Украины и актуальные проблемы их исследования и преподавания: Материалы I Ганичевских чтений: В 2-х т. - Т. I. - Полтава, 1993. - С.64-66.

41. Відображення українсько-російських лексичних відповідників у Словнику В.І.Даля // Два крыла духовности: Далевско-Гринченковские чтения. - Луганск, 1993. - С.42-44.

42. Проблема лексико-стилістичної еквівалентності в художньому перекладі // *Стилистика русского языка: Теоретический и сопоставительный аспекты.* - Ч.П. Проблемы сопоставительной стилистики: Материалы VI научной конференции по проблемам семантических исследований. - Киев-Харьков, 1993. - С.8-9.

43. Українські мовні риси в російських оповіданнях О.П.Довженка // *Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження О.Довженка.* - Херсон, 1994. - С.114-115.

44. "Полтава" О.С.Пушкіна в перекладі М.Т.Рильського // *Матеріали XI наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету.* - Ч.І. - Луцьк, 1994. - С.159-160 /у співавторстві з Л.М.Музичук/.

45. З досвіду організації спецкурсу з проблем контрастивної лексикології // *Педагогічна технологія у сучасному вузі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* - Луцьк, 1995. - С.46-47.

46. Прагматические элементы лексического значения в сопоставительном аспекте /русско-украинские соответствия в программе спецкурса/ // *Русское образование в Украине в контексте международного опыта: Материалы международной научно-практической конференции.* - К., 1995. - С.100-103.

Bubleinik Ludmila Vesilievna

Ukrainian-Russian lexical correspondences: semantic-stylistic aspect.

Doctor of science in philology thesis. Speciality 10.02.01 - the Ukrainian language, 10.02.02 - the Russian language. Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1996.

The thesis is devoted to the contrastive semantic and stylistic analysis of some fragments of the system of lexical units in the Ukrainian and Russian languages. The types of semantic interlanguage correlations are characterized. They lie in the larger representation of specialized synonyms in the Ukrainian language which correlate with Russian generalized lexical units. The role of the motivating feature is analysed in the plane of contrast. The difference in the choice of a motivating feature cause correlates semantic differences.

Emotive-evaluative stylistically-marked lexics create a peculiar type of interlanguage relations: stylistically reduced lexics are characterized by the "clusters" of correspondences in the other language. The zone of ambivalency of semantic interlanguage connections increases while changing from the words with logicalized meaning to the words with clearly marked expression.

The comparison of figuratively-symbolic potential of correlates in literary and ethno-cultural sphere shows larger development in Ukrainian lexical system those features which originate from folklore; for the Russian language it is typical to have figurative and symbolic comprehension originating from the bookish style.

Бублейник Людмила Васильевна

Украинско-русские лексические соответствия: семантико-стилистический аспект.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальностям 10.02.01- украинский язык, 10.02.02 - русский язык. Днепропетровский государственный университет. Днепропетровск, 1996.

Защитається рукопис, посвящена контрастивному семантичному і стилістическому аналізу елементів лексических систем українського і російського мов. Характеризуються типи семантических міжмовних кореляцій, заключаючися в більшій представленності в українському мові спеціалізованих синонімів, соотносящих-

ся с русскими генерализованными обозначениями. В контрастивном плане прослеживается роль мотивировочного признака, различия в выборе которого продуцируют семантические расхождения коррелятов. Эмоционально-оценочная, стилистически маркированная лексика формирует особый тип межъязыковых соотношений: для стилистически сниженной лексики характерны "пучки" соответствий в другом языке – зона амбивалентности семантических межъязыковых связей увеличивается при переходе от слов с логизированными значениями к словам с ярко выраженной экспрессией.

Сравнение образно-символического потенциала коррелятов в литературном и этнокультурном пространстве выявляет большую развитость в украинской лексической системе тех признаков, которые берут начало в фольклорных источниках; для русского языка типичны образные и символические осмысления, восходящие к источникам книжно-письменного характера.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: диференціальна ознака; диференційований лексичний фонд; еквівалент /повний або частковий/; безеквівалентна лексика; функціональний еквівалент; корелят; ідіомна лексика; спеціалізована /консоціативна/ і генералізована за значенням лексика; мотиваційна ознака; меліоративні та пейоративні оцінні елементи; семантична типологія; семантичний континуум; літературний та етнокультурний простір.

Підписано до друку 20.12.96. Формат 60x80 1/16.

Ум.друк.арк. 2,С. Обл.-рид.арк. 2,2.

Тираж 100. Зам. 554.

ПК Фірма "ЮТА", 263025, Луцьк, вул.Зичинченка, 67.

AB 36.713

AB 36.713